

COMMISSION ROYALE DES MONUMENTS ET DES SITES
KONINKLIJKE COMMISSIE VOOR MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

Brussel Stedenbouw en Erfgoed
Directie Cultureel Erfgoed
De Heer Thierry WAUTERS
Directeur
Kunstberg 10-13
B - 1000 BRUSSEL

Ref. DCE : SD/22003-0007/03/2020-314PR (corr. DCE :S. DUQUESNE)

Ref. KCML : GM/AND2007_661_Crickx_8_10
Bijlage : 1 dossier

Brussel,

08-10-2020

Betreft : ANDERLECHT, Lambert Crickxstraat 8-10 – Appartementengebouw van de voormalige « Prévoyance Sociale » (arch. F. en M. BRUNFAUT, 1930-32). Restauratie van de voorgevel, vervanging van de ramen en reconstructie van het gelijkvloerse niveau van de gevel naar oorspronkelijk model.

Principeadvies van de KCML

Mijnheer de Directeur,

In antwoord op uw brief van 31/08/2020, sturen wij u het advies dat onze Commissie over bovengenoemd onderwerp uitgebracht heeft tijdens haar vergadering van 23/09/2020.

Het besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering van 9 september 1993 beschermt als monument het gebouw de "Prévoyance Sociale" gelegen Luchtscheepvaartsquare nrs 29-31-33, hoek Lambert Crickxstraat nrs 2-4 en de gevels van de appartementengebouwen gelegen Zelfregeringsstraat nrs 1-37-7a en Lambert Crickxstraat nrs 4a-6-8-10 te Anderlecht.

In 1911 belaste de Prévoyance Sociale, een sociaal gerichte levensverzekeringsmaatschappij, architect Richard Pringiers met de oprichting van een omvangrijk gebouw van zes verdiepingen op de hoek van de Luchtvaartsquare, de Zelfbestuursstraat en de Lambert Crickxstraat in Anderlecht. In het gebouw dienden administratieve diensten, winkels en appartementen te worden ondergebracht. In 1930 begonnen architect Fernand Brunfaut en zijn zoon Maxime met de oprichting van twee grote gebouwen met huurappartementen aan de achterkant van het eerste gebouw. De werken omvatten ook de modernisering en verhoging van het oude gebouw en de oprichting van een toren op het plein tussen de gebouwen die moest dienen als opslagplaats. De architecturale uitwerking van de gevels van de appartementengebouwen is gelijkaardig (compositie, detaillering, materiaalgebruik) maar niet identiek. In tegenstelling tot het gebouw van de Zelfbestuursstraat 1-3-5-7-7A, is het gebouw aan de kant van de Lambert Crickxstraat slechts voorzien van een ingang en een portaal naar de binnenkoer. De gevel is dus smaller dan de gevel van de Zelfbestuursstraat en opgedeeld door indrukwekkende verticale witte streken die de aandacht naar omhoog trekken. Op de top van elk gewelfjuk staat een beeldhouwwerk van Dolf Ledel (1893-1976).

© urban.brussels

De principeaanvraag betreft verschillende werken aan de beschermde gevel :

1. Restauratie van de gevel met behoud van de oorspronkelijke samenstelling, kleur en textuur van alle materialen. Samengevat omvat dit:
 - Het reinigen en/of herstellen van alle verschillende materialen met aangepaste technieken;
 - Het vervangen (?) van de dorpels in keramiek per verdieping;
 - Het stabiliseren en beschermen van de decoratieve elementen;
 - Het vervangen van de overlopen van alle terrassen;
 - Het herstellen van de schaduwvoegen.

De uitvoering van een materiaal-technische voorstudie naar de samenstelling en staat van bepaalde materialen is eveneens voorzien. Het betreft witte steen van Euville, gewassen granito, witte kalksteen, de voegen en de bepleistering.

2. Reconstructie van de gevel op de begane grond, geïnspireerd op het oorspronkelijk ontwerp
3. De vervanging van de pvc-ramen van de verdiepingen door stalen ramen.

Advies KCML

De KCML moedigt de restauratie volgens de regels van de kunst van deze beschermde gevel aan en staat positief tegenover de meeste van de voorgestelde ingrepen. Ze formuleert echter een aantal vragen en opmerkingen over bepaalde aspecten aan het project en vraagt de antwoorden hierop te integreren in de vergunningsaanvraag.

1. Restauratie gevel

Het is aangewezen het oorspronkelijke uitzicht van de gevel bijkomend te documenteren. Zo zou het nuttig zijn een aantal historische foto's van de gevels toe te voegen om een goed beeld te krijgen van de historische (uitgevoerde) toestand versus de ontworpen, bestaande en de geplande toestand. Bijkomend historisch onderzoek moet uitgevoerd worden om dit aspect verder te documenteren.

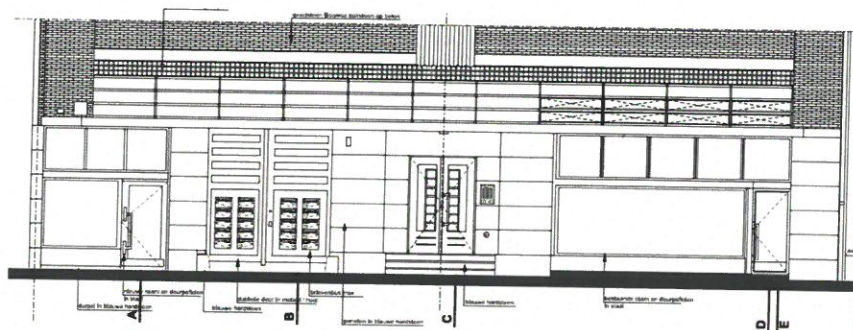
In het dossier bestaat enige onduidelijkheid over de raamdorpels in keramiek (beschrijvende nota – punt 1.1 vermeldt de vervanging, verder is echter sprake van behoud, en de inventaris van de bestaande toestand vermeldt de vervanging van de beschadigde tegels). De KCML vraagt deze elementen zoveel mogelijk te behouden en te restaureren. Het identiek vervangen kan alleen worden weerhouden voor tegels die niet meer voor restauratie in aanmerking komen. Het bestek van de materiaal-technische vooronderzoeken moet aangevuld worden met specifieke posten voor deze tegels, alsook voor de 'mozaïekbetegeling' en het oorspronkelijke (figuur)glas.

*Detail raamdorpel keramiek
- foto uit dossier*

2. Reconstructie van de gevel op de begane grond, geïnspireerd op het oorspronkelijk ontwerp

Op de begane grond werd de gevel niet helemaal uitgevoerd volgens het initiële ontwerp van Brunfaut. Doorheen de jaren onderging hij ook een aantal wijzigingen die afbreuk doen aan de erfgoedwaarde (bijv. toevoeging van houten panelen die de oorspronkelijke elementen aan het zicht onttrekken). Men stelt voor de gevel te herwaarderen waarbij het oorspronkelijke ontwerp de leidraad vormt zonder dat dit echter volledig gereconstrueerd wordt (bijv. behoud van de handelsruimte die initieel niet voorkwam op het plan van Brunfaut).

Ontwerp gevel (begane grond) uit het aanvraagdossier

Deze aanpak is verdedigbaar en de voorgestelde wijzigingen zijn algemeen genomen pertinent en kwalitatief.

De Commissie stelt zich echter vragen bij **de vooropgestelde vervanging van de bestaande gevelbekleding in 'Belgisch Blauw van Bioul' door blauwe hardsteen**. Dit voorstel baseert zich op de oorspronkelijke ontwerptekeningen van Brunfaut die dit laatste materiaal vermelden. Het moet ook een antwoord bieden op de conservatieproblemen van de bestaande bekleding (barsten op bepaalde plaatsen en een 'niet-coherent aspect'). Om verschillende redenen vraagt de KCML dit voorstel niet te weerhouden. Het bestaande Belgisch blauw van Bioul is immers een kwaliteitsvol materiaal dat niet zomaar overboord mag worden gegooid. De slechte staat waarin de bekleding zou verkeren blijkt overigens niet echt uit het huidige dossier en dit materiaal werd nog niet onderworpen aan grondig materiaal-technisch onderzoek. Bovendien is de volledige sokkel van het geheel van de Prévoyance Social, dus ook van het hoekgebouw en van het appartementsgebouw in de Zelfbestuurstraat bekleed met deze steen wat doet vermoeden dat het 'Belgisch blauw van Bioul' de oorspronkelijke bekleding is. De blauwe hardsteen die in het ontwerp van Brunfaut vermeld staat werd dus mogelijk niet uitgevoerd ten voordele van die bekleding. Verder historisch onderzoek moet dit nog bevestigen.

Om de coherentie met de andere gevels van het geheel van de Prévoyance Sociale te behouden en omwille van de kwaliteit van de bestaande bekleding vraagt de KCML de afwerking in Belgisch blauw van Bioul te behouden en te restaureren. Deze steensoort zou nog voorhanden zijn waardoor plaatselijke herstellingen mogelijk zijn.

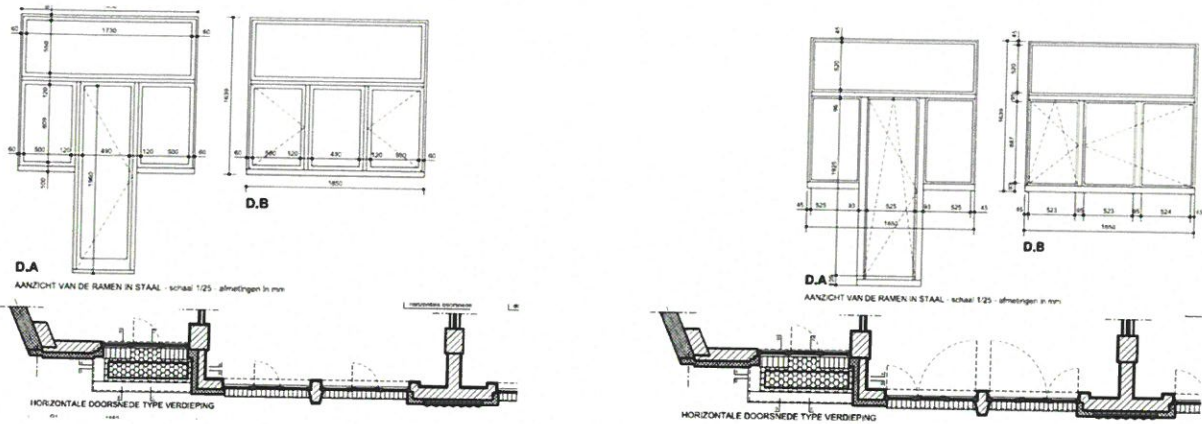

Detail gevelbekleding Belgisch Blauw van Bioul in de L. Crickxstraat (links) en de Zelfbestuurstraat (rechts)

3. De vervanging van de pvc-ramen van de verdiepingen door stalen ramen.

Oorspronkelijk waren de raamkaders uitgevoerd in staal en voorzien van enkel glas. Op de verdiepingen werden alle ramen vervangen door weinig kwaliteitsvolle aluminium ramen (PVC? > beide materialen worden in het dossier vermeld). Men stelt voor de bestaande ramen te ~~verv~~ vervangen door nieuwe stalen ramen die teruggrijpen op de oorspronkelijke modellen (voorbeelden hiervan zijn nog aanwezig op de 1e verdieping van het gebouw aan de Zelfbestuurstraat nr. 3). De nieuwe ramen zouden voorzien worden van hoog rendementsglas en ook van de oorspronkelijke verschillen voor wat de opengaande delen betreft: het voorstel voorziet dat twee van de drie raamdelen als één opengaand geheel worden

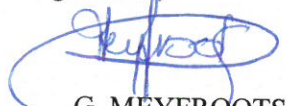
uitgevoerd (om de verhuizingen te vergemakkelijken) en het derde raamdeel als een draai/kipraam (ter bevordering van de verluchting). Ook voor de balkondeur wordt een draai/kipraam voorgesteld.

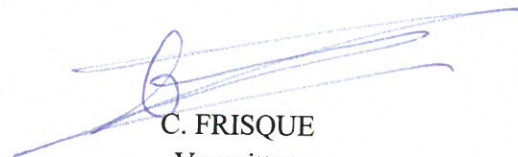

Ramen volgens ontwerp van Brunfaut (links) en voorstel nieuwe stalen ramen (rechts) (details uit het aanvraagdossier)

De erfgoedkundige meerwaarde van de vervanging van de bestaande ramen door stalen ramen naar oorspronkelijk model is evident en de Commissie moedigt dit vanzelfsprekend aan. Voor wat betreft de wijzigingen inzake opengaande delen, is ze niet principieel gekant tegen de voorstellen. In dit stadium van het ontwerp is de detaillering echter nog onvoldoende nauwkeurig om hier definitief een uitspraak over te doen. **De uitvoeringsdetails moeten aantonen dat het uitzicht van de nieuwe ramen inderdaad overeenstemt met de oorspronkelijke. Daarbij is het erg belangrijk dat de profielen die de drie raamdelen onder het impost van elkaar scheiden dezelfde breedte hebben. Ook het uitzicht van de beglazing is belangrijk** : er dient over gewaakt te worden dat het glas zo weinig mogelijk spiegelend is. Hiertoe kan worden gewerkt met getrokken glas aan de buitenkant.

Hoogachtend,

G. MEYFROOTS
Adjunct-secretaris

C. FRISQUE
Voorzitter

Kopie : BSE-DCE : S. Duquesne, J. Vandersmissen, restauration@urban.brussels ; SCRMS : C. Vandersmissen, Maxime Badard, crms@urban.brussels